

KULT BOGORODICE U BIZANTSKOM OBREDU (II)¹

B) Bogorodica u tjednom krugu bogoslužja

31. Pojedini dani u tjednu nisu u liturgijskom smislu međusobno jednaki. Razlika im je, kako opaža liturgičar K. Nikol'skij, analogna razlici časova u dnevnom krugu: jedni su časovi (bilo dnevnog ili tjednog kruga) svečaniji — takvi su u danu večernja, jutrenja, božanska liturgija, a u tjednu su to nedjeljni; drugi su časovi, odnosno dani, više pokorničkog značaja ili su obilježeni ozbiljnošću službe za mrtve — u dnevnom krugu večerje, polunoćnica pa i zaupokojna liturgija, odnosno u tjednom krugu srijeda i petak kao dani posta, i subota kao dan molitve za pokojne². Nedjelja je posvećena uskrsnuću Kristovu, a ostali dani tjedna pojedinim svetačkim skupinama ili značajnim nebesnicima. Tako je ponedjeljak u čast »odredima bestjelesnih« (anđeoskim zborovima), koji među svecima — poslije Bogorodice, »časnije od Heruvima« — zauzimaju prvo mjesto.³ U utorak se slavi sv. Ivan Krstitelj, Prorok, Preteča, koji je poslije Majke Božje najveći među rođenima od žene (cf. Mt 11,11). U njemu naime Crkva časti čitavu kategoriju svetih proroka uopće. Liturgija srijede sijeća nas kako se naš Gospod Isus predaje dragovoljno u smrt, zato je toga dana služba »životvornom križu«. Četvrtak je dan sv. apostola, a također i sv. Nikole Čudotvorca, episkopa grada Miri u Likiji, najpopularnijeg sveca na kršćanskom Istoku, slično kao i sv. Ante Padovanski na Zapadu. Petak, baš kao i srijeda, posvećen je muc i smrti Gospodnjoj. Subota je određena za sve ostale svece — kao i za nekanoizirane (dobre) pokojnike.

Gdje je tu onda mjesto za Majku Božju?

Za molitve i pjesme u čast Presvetoj Bogorodici moglo bi se reći da su u nekom smislu »transcendentalne«, tj. one ulaze u sve spomenute kategorije. Ipak su u posebnom značenju i s posebnim naglaskom Marijini dani: nedjelja, srijeda i petak.⁴ Ona je prva i najbliža Isusu: i pod križem

¹ U prvom dijelu ovog napisa (vidi SB 1/1978, 27—39) potkralo se više tiskarskih pogrešaka. Tako: stalno dolazi »službenik« mjesto »služebnik« (to je nešto slično kao misal). Znakovi metričke na str. 31. i 32. imaju stope od samo jednoga, i to nenaglašenog sloga i sl. Molio bih da se uvaži barem ovo: na str. 35, 3. alineja, mjesto »služe« treba da stoji »susluže«, tj. koncelebriraju. U prvoj pjesmi na istoj stranici u posljednjem retku treba čitati »Spasiteljka«, a ne »Spasiteljska«; na str. 39. za posljednji stih »Djevica svih kruno, slavo!« poslao sam Uredništvu naknadno ispravak, ali je prekasno stigao, a glasi: »Djeva sviju diko, vjenče!« Na istoj str. u 5.—4. retku odozdo treba, mjesto »utočeništvu«, biti »utočištu«.

² K. NIKOL'SKIJ, posobie k izučeniju Ustava bogoslužjenja Pravoslavnoj Cerkvi, S. Peterburg 1900, 6. izd., 492.

³ Ib.

⁴ S. V. BULGAKOV, Nastol'naja kniga dlja svjaščennno-cerkovno-služitelj. Har'kov 1900, 2. izd., 734.

kao supatnica — to su dani srijeda i petak — i u zori Uskrsnuća kao supobjednica — što se slavi u nedjelju.⁵ O nedjeljnim »bogorodičnim« (teotokijima) bit će riječ kod godišnjeg liturgijskoga kruga, kad se bude radilo o oktoihu; zato ovdje sasvim kratko o spomenu Majke Božje srijedom i petkom. U te se dane pjesma Njoj u čast stapa u jedno s pjesmom mucu Isusovoj, pa se stoga ta pjesma i zove grčki *stavrotheotokion*, a crkvenoslavenski *krestobogorodičen*. Evo dva primjera:

SRIJEDA »1. glasa«: — vv/-v

— *Hoi tèn sèn prostasian*

— *Tvoje predstateljstvo imušče*

Zaštitu Tvoju,
Prečista Gospo,
Postigli mi smo
Sretnici Tvoji:
Za nas se moliš,
Svako zlo goniš!
Svetoga krista
Tvojega Sina
Brani nas ù svem
Bòžanska sila.

Zato veličat
Pobožno Tebe
Slatka je dužnost
Sretnika Tvojih.

SRIJEDA »4. glasa«: -v/-v/-v/-v

— *Parthéne panámwme*

— *Devo preneporočnaja*

Djevo, sva neokaljana,
Presvetu je dušu Tvoju
Probo mač, kad Sina Boga
Vidje kako dragovoljno
Pusti na krst raspeti se.
Njega moli, blaga Mati:
Oprost grijeha nama dat

C) Bogorodica u godišnjem krugu bogoslužja

32. Transcendentalnost Bogorodičina liturgijskoga štovanja još se više očituje u godišnjem krugu. I to ne samo u njenim blagdanima koji su — molitvama, poezijom, izborom biblijskih čitanja — skroz naskroz marijanski, nego to vrijedi, dakako u nešto manjoj mjeri, i za Gospodnje i svetačke blagdane. Ovi se ravnaju prema sunčanom kalendaru, tj. prema datumima, odnosno određenim danima u m j e s e c u, pa im se liturgijski tekstovi nalaze u knjigama koje se zbog toga zovu *Mineje*.⁶

Analogno možemo govoriti o teotokodulijskoj kompenetraciji i u pomičnim praznicima, tj. u onima koji se vremenski ravnaju ne prema datumima nego prema Uskrsu kao središtu čitave liturgijske godine. Tu je opet kalendarski orijentir, kako je dobro poznato, kombinacija lunarne i solarne godine (nedjelja u prvom punom mjesecu poslije 22. ožujka).

⁵ K. Nikol'skij piše da je Majka Božja pod krstom »sostradala Raspjatomu« (*Posobie* ... 492—493), a ono »supobjednica« dodao je u gornjem tekstu pisac ovog članka, što je sasvim u duhu teologije bizantske liturgije.

⁶ Naslov *Mineje* dolazi od grčkog izraza za mjesec: *mên*, *menós* (prema starogrčkom izgovoru, ali se od kršćanskih vremena do danas izgovara *mín*, *minós*). Rubricisti razlikuju mjesečne mineje — u malo prije razloženom smislu — pa *opće* i *praznične* (ili tzv. *antologione*), ali, uvažujući finese u razlici tih liturgijskih knjiga, mi ih ipak, zbog ograničenosti prostora u gornjem članku, moramo zanemariti (cf. K. NIKOL'SKIJ, *Posobie* ... 104—107).

Knjige koje sadržavaju tekstove pomičnih slavljenja u crkvenoj godini zovu se *Triod⁷ posni⁸* (za »korizmu«), *Triod cvjetni⁹* ili *Pentekostarij¹⁰* (za »uskrsno vrijeme«) i *Oktoih¹¹* (za »vrijeme kroz godinu«).

Mi ćemo se u prikazu Marijina kulta kroz liturgijsku godinu držati ovoga rasporeda: najprije najveći, pa srednji i manji Gospini blagdani, zatim Bogorodica u nepomičnim Gospodnjim i svetačkim praznicima, napokon isto u pomičnim slavljenjima godišnjega kruga.

33. V e l i k i B o g o r o d i č i n i p r a z n i c i

Od duboke starine oni su u »Ustavima« (»Tipikonima«, liturgijskim direktorijima i kalendarima...) još kod Grka označavani zaokruženim križićima, a to su: *Rođenje Bogorodičino* (8. IX), *Uvođenje u hram Presvete Bogorodice* (21. IX), *Blagovijest Presvetoj Bogorodici* (25. III) i *Usnuće Presvete Bogorodice* (15. VIII). Značajno je za te blagdane¹² da im se služba ne vrši samo na dotični datum nego i kroz nekoliko dana i prije i poslije njega, u tzv. »pretprazdenstvu« (»proeortia«) i u »poprazdenstvu« (»metheortia«), kome se završetak zove crkvenoslavenski »otdanie«, što je opet doslovni prijevod grčkog »apódosis«. Kršćaninu Istoka, čini se, nije bilo dosta pripremiti se na svetkovinu samo bdijenjem (vigilijom), kako je to činio njegov brat na Zapadu, nego mu je za to trebalo nekoliko dana — kao neki advenat ili starozavjetno iščekivanje obećanog misterija. Slično možemo reći i za dane poprazdenstva, koji su kao neko produljenje svetkovine, kada se naime ne samo (psihološki i liturgijski-odgojno na uzoran način)¹³ ponavlja, produbljuje i nekako drukčije do-

⁷ Grčki *trio(i)dion* — nastalo od *treís o(i)daí* = tri pjesme (otuda crkvenoslavenski »tripjesnec«). U kanonima ima i četveropjesama i dvopjesama, ali je nadvladao za sve naziv trioda (cf. K. NIKOL'SKIJ, o. c. 107).

⁸ U crkvenoslavenskom je ženskoga rada *Triod (postna(ja))*, jer je osnovna riječ na grčkom *o(i)dé* istoga roda. Ali mi u našem današnjem jeziku ne osjećamo više grčki rod nego nas oblik *triod* upućuje na muški rod: *posni triod*. Rusi su zadržali ženski rod.

⁹ Crkvenoslavenski: *Cvjetna(ja) triod*. Zašto se baš zove cvjetnim? Prema liturgičaru S.V. BULGAKOV-u bilo bi to zato, što je ta knjiga nekoć počimala *Cvjetnicom*, ili zato, što uskrsno vrijeme (barem na našoj sjevernoj polutki) koincidira s proljećem, tom godišnjom dobi cvijeća (cf. S. V. BULGAKOV, *Nastol'naja knjiga...560*). Ovo drugo tumačenje slagalo bi se s mentalitetom Španjolaca koji Uskrs zovu cvjetnom pashom (*Pascua florida*) za razliku od Božića koji im je rođendanska pasha (*Pascua del Nacimiento*).

¹⁰ *Pentekostarij*: samo ime govori o 50 dana uskrsnog vremena, od Uskrsnuća do Pedesetnice, točnije do *Nedjelje Svih Svetih*, koja se u bizantskom obredu slavi na osminu Pedesetnice.

¹¹ *Oktoih*, crkvenoslavenski također i *osmoglasnik*. Naziv je nastao od *oktò échoi* (izg. *ihi*) jer su liturgijske pjesme podijeljene u »osam glasova«, tj. napjeva (tonaliteta), koji se redaju kroz crkvenu godinu poslije uskrsnoga vremena u smjeni po osam sedmica, a onda se počinje ponovo s prvim glasom. Tako se melodijskoj raznolikosti ujedno dodaje poetsko-sadržajna varijacija analogno (samo puno bogatije) nedavno uvedenom četverotjednom sustavu psalmanja u liturgiji časova rimskog obreda. *Oktoih* se pripisuje sv. Ivanu iz Damaska, što ipak ne znači da baš svaka pjesma u tom divnom spomeniku i preobilnom izvoru liturgijske duhovitosti pjesnički i muzički potječe od njega: ima naime ondje i starijih i mlađih pjesmotvora i kompozicija.

¹² To su tzv. »dvanaestori praznici« koji slave velike Gospodnje i Bogorodičine misterije, a od svetaca Preteču Ivana (i to oba praznika: 24. VI i 29. VIII) te apostolske pravke Petra i Pavla.

¹³ Tko je teoretski i praktički malo bolje upoznat s ignacijevskim duhovnim vježbama, taj će se ovdje sjetiti silne snage onih vježbi, što ih njihov autor naziva *repetición* i *resumción* (cf. *Ejerc. espir. nr. 62*). One naime nisu nipošto mehanička ponavljanja, nego treba da budu dopune, novi i dubiji doživljaji i otkrića. Razumije se Ignacije tada vjerojatno nije poznavao bizantski obred, ali ga je kršćansko mistično iskustvo dovelo do onog praktičkog zaključka, ču koga su istim putem dolazili drevni animatori i organizatori liturgije na Istoku.

življuje slavljeno otajstvo, nego se tada, u poprazdenstvu, slave i druge svete osobe, koje su bilo kako izravno sudjelovale u tome misteriju. Tako, poslije Bogorodičina rođenja slavi se praznik »*svetih i pravednih bogopredaka Joakima i Ane*«¹⁴ (9. IX); poslije Božića — »Zbor (synaxis, collecta) Bogorodice« (26. XII) kao i »*Spomen svetih: Josipa, Zaručnika Djevičina, Davida, proroka i cara, i Jakova, brata Gospodnjega*« (nedjelja po Božiću, ili ako ove nema, 26. XII);¹⁵ poslije Blagovijesti »*Zbor svetog vrhovnog vojskovođe Gabrijela*«. Poprazdenstva ne traju baš uvijek jednako dugo, npr. 8 dana kao u zapadnjačkoj oktavi, nego variraju od jednog do devet dana.¹⁶ Duljina trajanja poprazdenstva ipak ne smijemo uzimati kao indicij proporcionalan veličini praznika, nego je to trajanje uvjetovano vremenskim smještajem, tj. »konkurencijom«, odnosno »okurencijom« s drugim liturgijskim slavljenjima. Tako je Blagovijest po svom dogmatском i mistično-asketskom sadržaju najveći Bogorodičin praznik, pa ipak ima najkraće poprazdenstvo!¹⁷

34. R o đ e n j e p r e s v e t e B o g o r o d i c e (8. IX)

Možda će kojega čitatelja rimskog obreda začuditi zašto ne počinjemo s Bezgrešnim Začecom B. D. Marijje. Mi toga ne činimo iz više razloga: *Prvo*, u bizantskom obredu crkvena godina ne počinje s božićnom pripravom (na Zapadu advenat ili došašće), nego 1. rujna. Tog je naime datuma u Istočnom Carstvu počimala građanska godina, odnosno *indikcijski ciklus*. Ovaj se sastojao od 15 godina, kad su se morali prijaviti dohotci i kada se razrezivao porez. Poslije konstantinovskog obrata, osobito u bizantskom srednjevjekovlju, Crkva i država žive, barem teoretski, u velikoj slozi, u sistemu što ga Grci zvuahu »*symphonia*«, pa je tako razumljivo da se i crkvena godina slaže s građanskom. *Drugo*, svetkovina *Bezgrešnog Začeca* (8. XII), gdje je u središtu pažnje Marija kao pasivni subjekt, uopće ne postoji u bizantskom obredu, nego se 9. XII. slavi »*Začece sv. Ane, Bogorodičine Majke*«,¹⁸ dakle začece u aktivnom smislu. Tada se, na temelju drevne predaje, uzveličava Bog, koji je uslišao već stare i neplodne roditelje Joakima i Anu davši im »*par'elpída tekeîn*«. *Treće*, ni ovako shvaćeno Anino Začece ne ide u red velikih blagdana, nego je ono samo srednji praznik nižega ranga.²⁰

¹⁴ Prema crkvenoslavenskom »*bogoutec*« (gen. pl. doslovno: »*bogopredaka*«), a grčki »*theopatón*«.

¹⁵ Meni se čini daleko logičnijim da se sv. Josip slavi odmah po Božiću negoli 19. III. Ne znam zašto je upravo toga dana u rimskom obredu? Što nas naime iz Sv. pisma ili iz najstarije kršćanske predaje upućuje baš na taj datum?

¹⁶ Cf. K. NIKOL' SKIJ, *Posobie*... 526—529. Sasvim je razumljivo, da se npr. poprazdenstvo Blagovijesti skraćuje na samo jedan dan, jer se nalazi ili usred Velikog Posta ili neposredno prije ili poslije Usrksa; ili da Rođenje Presvete Bogorodice ima samo 4 dana poprazdenstva zbog blagdana Gospodnjega — Uzvišenja sv. Križa (14. IX).

¹⁷ K. NIKOL' SKIJ, *Posobie*... 529.

¹⁸ Tako u prijevodu s grčkog, dok u crkvenoslavenskim i liturgijskim knjigama naslov glasi: »*Začece sv. Ane, kada zače Presvetu Bogorodicu*«.

¹⁹ Time ipak ne želim tvrditi da katolički teolozi nisu baš ništa mogli naći u bizantskim liturgijskim tekstovima u potvrdu nauke definirane 1854.

²⁰ S kalendarskim znakom običnoga križa: +, dakle bez polukruga, kojim se (ispod križića) označuju srednji praznici višeg ranga:

Puni naslov velike svetkovine Male Gospe glasi: *Rođenje Presvete Gospođe naše, Bogorodice i Vazdadjeve Marije*²¹ Pretprazdenstvo traje samo jedan dan (7. IX). U troparu Crkva poziva nebo i zemlju da se vesele događaju, dok Ana, sva sretna klikće: »Neplodna rađa Bogorodicu i hraniteljku našeg Života!« Sam blagdan slavi i jedan i drugi događaj probranim tekstovima Sv. pisma i molitvama u poetskom ruhu.

Kod velike (prve) večernje (7. IX. naveče) čitaju se tri *paremije*,²² tj. odlomka iz SZ, koji se inače po pravilu čitaju na Bogorodičine praznike. Tu su slikovito izražena Marijina svojstva. U prvom čitanju je izraženo njeno posredništvo: ljestve što spajaju nebo i zemlju, po kojima anđeli nose naše molitve Bogu i od Boga milost nama (Post 28, 10—17). U drugom čitanju njeno djevičansko bogomajčinstvo: zatvorena istočna vrata hrama u Ezekijelovoj viziji, kroz koja samo Gospod prolazi (Ez 43, 27 i 44, 1—4). Treća nam *paremija* slika Mariju u Božjoj ekonomiji spasenja kao personificiranu svemirsku mudrost (Mudr 9, 1—11).

Daleko je opsežnija razrada otajstva Marijina rođenja u liturgijskoj poeziji blagdane. Otačke homilije, na koje se to pjesništvo oslanja, slijedile su predaje — za naše zapadnjačko i previše racionalističko poimanje, predaje legendarne prirode — jer istočnootačkoj i pučkoj pobožnosti kao da su premalo bili oni škrtni podaci Sv. pisma, koje o samom Marijinu rođenju izričito uopće ne govori! Ovo što rekoh o djelomičnoj »legendarnosti« liturgijske poezije na dan Bogorodičina rođenja vrijedi također i za sve ostale njene blagdane. Mi pak zapadnjaci nikako nemamo prava, a još manje svojstva, da adekvatno i objektivno odsjećamo tobože »stručne« i »meritorne« sudove o toj poeziji. Nju treba razumijevati u n j e n u istočnjačkom kontekstu i mjeriti je n j e n i m istočnjačkim kriterijima! Čujmo stoga što o predmetu piše ruski teolog liturgije episkop Veniamin Milov:²³

²¹ »*Tó Genéthlion tēs hyperagías Despoínas hemwn, Theotókou kai aciparthénou Marias*«.

²² To je liturgički a ne biblički stručni naziv, a dolazi od *paroimíai*=*prispodobe*«, jer obično ta čitanja sadržavaju starozavjetne pralikove novozavjetnih otajstava.

²³ U prvom članku o kultu Bogorodičinu u bizantskom obredu nisam ga naveo u literaturi; što više, napisao sam da članak sastavljam prema tekstovima liturgijskih knjiga koje su mi pristupačne (na žalost, u prilično ograničenoj mjeri). Ipak sam, srećom, dobio na poklon od izdavača krasnu sintezu liturgijske teologije: EPISKOP VENIAMIN (MILOV), *Čtenija po liturgijskomu bogosloviju*, Brjussel' 1977, (Izdateljstvo ŽIZN' S BOGOM) in-16° str. 344, pa sam malo odstupio od navedenog načela prema onoj: »*Sapientis est mutare consilia*«. Tim više, što je Episkop Veniamin za svoju studiju proučio i iskoristio sve liturgijske tekstove bizantskog obreda, od kojih najveći dio meni nije pristupačan. Tako njegova knjiga za ovaj i buduće članke postaje od literature čak neke vrsti izvorom (druge ruke, dakako). Potrudio sam se i izračunao pausalno, da njegove bilješke navode referencije od barem 7.000 liturgijskih tekstova. A trebalo mu je, naravno, pročitati sve. Ogroman, solidan posao! Smatram korisnim i potrebnim da čitateljima naše liturgijske revije dadnem i par biografskih podataka o tome teologu bizantske liturgije:

Vladika Veniamin Milov (1887-1955), rodом iz orenburške svećeničke obitelji, diplomirao je 1918. moskovsku Duhovnu akademiju te iste godine primio monaški postrig. Odmah mu je povjerena uprava moskovskog Pokrovskog manastira, kojim je kao arhimandrit upravljao sve do njegova ukinuća... Poslije mnogih križeva, O. Veniamin godine 1946. ponovo ulazi u samostan, sada u Troicko-Sergijevsku lavru (Zagorski kod Moskve), gdje ga crkvene vlasti postavljaju za docenta moskovske Duhovne akademije (teol. fakultet), koja se nalazi u istome manastiru. Tema njegove magistarske disertacije glasila je: »*Božanska ljubav prema učenju Biblije i Pravoslavne Crkve*«. Obranivši je, O. Veniamin postaje profesorom iste Akađemije. U veljači 1955. bio je hirotonisan za episkopa Saratovske i Balašovske eparhije, ali Božjeg naroda nije mogao predvoditi ni pune pola godine, jer već 2. kolovoza 1955. Gospod pozva k sebi svog vjernog slugu (cf. citirano djelo str. 5-6).

»Možemo dopustiti da su se crkveni Oci, koje navodi Svetitelj Dimitrije Rostovski, pri opisu zemaljskog života Presvete Djeve Marije služili dvama apokrifima — 'Prvoevanđeljem Jakova Mlađega' i 'Matejevim pseudoevanđeljem'. Ali njihovi su izvodi iz apokrifnih pričanja tako uravnoteženi i oprezni, da pripovjesni detalji koje oni donose ne ostavljaju nikakve sumnje u njihovu bezuvjetnu faktičnost.

Stil svetootačkih propovijedi o Majci Božjoj nosi očite tragove prilagođivanja bogoslovskih shvaćanja kasnijih vremena izražavanju misli i osjećaja suvremenika Presvete Djevice. Ta okolnost, uostalom, ne ruši historičnosti u žitijskim pripovijedanjima.«²⁴

Eto, ovako pravoslavni teolog prikazuje ne doduše neku dogmu, ali ipak više-manje općenito poimanje kršćanskog Istoka o povijesnosti sadržaja mnogih Bogorodičinih blagdana. Navedeno mjesto radi samo o crkvenoslavenskom izdanju knjige *Čet'i Mineji*, što ga je priredio sv. Dimitrije Rostovski (+1709),²⁵ ali ono kao načelo može vrijediti i za sav ostali sadržaj liturgijske poezije.

Nakon iskustava što ih imamo, pošto je biblijska znanost počela točnije razlikovati književne vrste (a ta razlika, uostalom, u principu nije bila nepoznata svetim Ocima), držim da za naš praktički, vjernički život ne smije u središtu problematike biti stupanj povijesnosti opisivanih događaja, nego etičko-religiozno-spasiteljsko-bogodjetinjska poruka koju nam sv. Crkva daje preko starih predaja! Zar se i na Zapadu nije toliko puta čulo ili čitalo ono: »*Pie meditari licet*«? Zapadnjak Vagaggini u svom *Teološkom smislu liturgije* piše da nas spomendanom Gospina prikazanja u hramu (21. XI) Crkva uči, kako se Bogorodica već od najranijeg djetinjstva Bogu sasvim prikazala.²⁶ Mjesto ovakve školski-apstraktno izrečene formule Istok se radije služi — baš kao i Sv. pismo — porukom kroz pripovijedanje i slikanje života Majke Božje i drugih svetaca. Što ima zla u tome?

I kod nas je na Zapadu rašireno uvjerenje da se među Isusovim precima znalo naći ne samo u moralnom smislu svakojake čeljadi oboga spola, kako je to očito iz Biblije, naročito iz Isusova rodoslovlja (Mt 1 i Lk 3), nego također i to da se ta starija Spasiteljeva rodbina i svojta sve više oslobađala svojih čudorednih slabosti i sve više punila svetim predanjem Bogu i spremnošću da surađuje u njegovoj »*rasporedbi*« (»ikonometriji«: Ef 1, 10), što se više približavala »punini vremenâ«. O tome — osim o Mariji

²⁴ EP. VENIAMIN, *Čtenija po liturgičeskom bogosloviju*, 166-167.

²⁵ *Čet'i Mineji* jest zbirka koja sadržava žitija (žića, životopise) svetih Božjih ugodnika za svaki dan kroz svih dvanaest mjeseci godine. Sv. Dimitrij Rostovski trebao je 20 godina da dovrši taj veliki posao (cf. S. V. BULGAKOV, *Nastol'naja kniga...* 344). Stil žitija u *Čet'i Minejama* odgovara od prilike stilu lekcija negdašnjega »drugog nokturna« u rimskom časoslovu, samo su žitija puno dulja. Smatram korisnim, kad već radimo o teotokoduliji, da spomenem kako je isti Svetitelj iz Rostova promicao štovanje Majke Božje: »Često se i mnogo molilo, piše S. V. Bulgakov, a svakome je svjetovao, da se spomene svog smrtnog časa te izmoli molitvu Gospodnju i (pozdrav) Bogorodici, kad god kucne sat u zvono zvonika« (nav. dj. 344). Ne zalazim u pitanje, je li sv. Dimitrij sasvim originalan u tom savjetu ili je možda na njega utjecala slična praksa koč katolika (jer on se rodio u Ukrajini nekako baš u vrijeme kada se ova priklonila Moskvi).

²⁶ C. VAGAGGINI, *Theologie der Liturgik*, Benz. Vg., Einsiedeln 1959, 304.

i Josipu — Sv. pismo ne govori, ali govori stara predaja (o sv. Joakimu i sv. Ani već iz II. stoljeća). Upravo to treba da zaokupi pažnju vjernika, a ne pitanje, je li svaki i najmanji detalj historijski zajamčen, kad npr. na Malu Gospu čuju iz *Čet'i Mineja*, s kakvim se duhovnim raspoloženjem mole Joakim i Ana, bezdjetni starci, koji su već proslavili svoj »zlatni pir«.

»Neću staviti hrane u svoja usta i neću se vraćati u svoj dom«, odgovara Joakim svojim pastirima koji ga nagovaraju da jede, pošto im se gazda, u Jeruzalemu višestruko ponižen, bio povukao u pustinju i stao postiti. »Neka mi pićem budu moje suze a ova pustinja domom, dok me ne usliši i milošću posjeti Gospod, Bog Izraelov.« Slično se pjesnički prikazuje i duhovno raspoloženje Ane, koja je jednom u svome vrtu vidjela kako ptica u gnijezdu hrani mladunčad. Taj je prizor, dakako, samo produbio ranu njena srca: »Ja sam najgrešnija od sviju kćeri Izraelovih i najponiženija od sviju žena! Sve one nose na rukama djecu, svaka se od njih tješi svojim čedom. Samo sam ja lišena takve utjehe. Crkva božja prima sve njih s darovima za porođenje djeteta . . . Ja se ne mogu porediti ni sa pticama ni sa zvjeradi koja imaju svoj plod, ni sa zemljom koja donosi urod. Jao meni Gospode! . . . Adonai, Savaote! Ti si Sari u starosti dao sina Izaka. Ti si otvorio krilo Ani, materi proroka Samuela. Pogledaj na mene i usliši moje molitve! Izliječi bol srca moga, otvori moju utrobu i učini je plodnom. Čedo koje porodim dovest ću k Tebi kao dar . . .«²⁷

Što dakle smeta legendarno ruho u liturgiji, ako je kroz ovako lijepi pjesnički oblik izražen primjer Marijinih roditelja? Kako su oni uzorno — kroz poniženja zbog neplodnosti, svojom strpljivošću, vjerom, nadom i ljubavlju — isplivali u slobodu onih koji potpunim predanjem samih sebe služe Bogu i ostvaruju njegove naume sa čovječanstvom! Kako pobudna suradnja s Bogom, kakav poticaj nama koji — naročito danas! — bolujemo od prekužne i pretužne bolesti što se zove: fatalističko i očajničko prepuštanje sve tiranskijim osjećajima životne »frustracije«!

Što sam rekao o blagdanskim čitanjima, to isto vrijedi i za ostalu liturgijsku poeziju na dane Anina Začeca, Marijina rođenja i Prikazanja u hramu, jer se sve to temelji na istim predajama. Ne treba mnogo analizirati ove tekstove da se u njima (kao i uopće u svoj ostaloj poeziji bizantskog obreda) otkrije »svejedinstvo«, kako bi rekao V. S. Solovjev, tj. cjelovitost, svemirska povezanost i ukorjenjenost svakog otajstva u milosrdnu ljubav Presvete Trojice prema svemu stvorenome. Tu je posebnom snagom istaknuta Kristovska, sveotkupiteljska ljubav: »Rodila mi se palica s koje će procvasti cvijet — Krist«, klikće sav sretan Joakim.²⁸ Dojeći svoje sv. Čedo, Ani se prohtjelo »od radosti pljeskati rukama«.²⁹ U sebi je govorila: »Ja, nerotkinja, rodila sam Majku Božju po kojoj se dokida Evina osuda . . . Radujte se sa mnom, sva djeca Izraelova, jer eto Gospod mi daje mističnu Palaču svoje Božanske slave na sveopće veselje, radost

²⁷ EP. VENIAMIN, Čtenija . . . 169-170.

²⁸ Rođenje Presvete Bogorodice, Jutrenja, Sjeden poslije polijejeja: u ruskom prijevodu Ep. Veniamina, o. c. 157.

²⁹ Isti blagdan, Velika večernja, 3. stihovnja stihira: Ep. Veniamin 1. c.

i spasenje.«³⁰ Sličnu integraciju svih spasonosnih otajstava sadržava, uz ostale, i ovaj tekst: »Vjernici po svoj zemlji dostojno štiju pjesmama i pohvalama Onu koja je u svijetlu raspršila tamu nemilosti i donijela mu oslobođenje od vječne smrti i dar oboženja.

Evo još nekoliko primjera, koji su već davno ušli u liturgiju Male Gospe u rimskom obredu. *Otpusni tropar*:

— *He Génnesis sou, Theotóka*

v/-vv/-v/-v

— *Roždestvo tvoje, Bogorodice Devo*³²

Tvoj rođendan, Bogomajko,
Sad svemiru radost javlja,
Jer iz Tebe granu Sunce:
To pravde je Sunce — Isus,
Gospodin i Bog naš Sveti.
On opozva davnu kletvu,
I blagoslov dijeli svijetu,
Pa nasilje Smrti svladav,
Sam život nam vječni daje.

Blagdanski *kondak*, kome crkvene knjige kao autora navode »Ivana monaha«:

— *Ioakeim kai Anna oneidismoú ateknías*

-vv/-vv/-v

— *Joakim i Anna ponošenija bezdetstva*

Pò Tvome svetom rođenju
Dobiše, Čista, slobodu:
— Pravedni Joakim, Ana
Bezdetstva od svoga kletog;
— Adam i pramajka Eva
Rasapa od strašnog smrti.
Zato sad rođendan sveti
Svečano narod ti slavi,
Izbavljen grešne od krivnje,
Veselo Tebi, čuj, klikće:
»Neplodna Božiju rađa
Majku, što daje nam slabim
Hranu za život božanski!«

³⁰ Isti blagdan, Jutrenja 2. kanon 2. tropar 7. pjesme: Ep. Veniamin u ruskoj parafrazi na istome mjestu.

³¹ Ep. Veniamin, o. c. 160 (citira iz liturgije istog blagdana Jutrenje 2. kan. 4. strofa 6. pjesme i 3. tropar 9. pjesme: Velika večernja 5. stihira na litiji).

³² Ono »Djevo« dodao je slavenski prevodilac, a mi ga, držeći se grčkog izvornika ispuštamo. To je ujedno jedan od bezbrojnih primjera, kako se liturgijski tekstovi smiju elastično i slobodno prevoćiti. Katkad se to, mislim, čak i mora učiniti, ako Božji narod — terminus ad quem — nije sposoban shvatiti doslovnju i sažetu sliku ili izražaj izvornika — terminus a quo.

Irmos (9. pjesma iz kanona jutrenja). Također je pjesnik »Ivan monah«.³³

— *He tòn prò heliou*

-vv/-vv/-v

Svjetlu što òd vijeka sjaji
Izlazeć prije neg' Sunce,
Bogu što tijelom se svojim
Htjede nastaniti kod nas,
Tijelo mu djevičkim krilom
Ti neizrecivo dade!
O Bogoròdice Sveta,
Prečista, slavimo Tebe!

I na ovom posljednjem primjeru se vidi kako liturgijska pjesma nerijetko izlazi daleko izvan okvira što ga sam naslov blagdana postavlja i kreće se beskonačnošću misterijskog »svejedinstva«.

35. P o k r o v P r e s v e t e V l a d a r i c e n a š e
B o g o r o d i c e i V a z d a d j e v e M a r i j e (I. X)

I ovaj blagdan ide među velike Bogorodičine praznike, ali ipak ne u one »dvanaestere«: nema ni pretprazdenstva ni poprazdenstva, osim ako se u funkciju ovoga drugog može računati 2. dan listopada, kad se slavi spomen *blaženog Andrije*. »radi *Hrista ludog*«. ³⁴ Taj je naime carigradski harizmatik, skitskog podrijetla (a neki misle slavenskog) svojim viđenjem dao povod blagdanu. On je, tako piše u njegovu životu, u carigradskoj Vlahernskoj crkvi kod noćnog bogoslužja (»u 4. časa noći«) vidio svojim očima veličanstvenu ženu, kako ide od carskog portala sa silnom svitom nebesnika — među njima bijahu i dva Ivana (Preteča i Sin Groma), koji su je sa strane podržavali svojim rukama (stari rimski običaj kad nastupa dostojanstvenik). Bezbroy je svetaca stupao u bjelini, što pred njom što iza nje, i pjevao himne i duhovne pjesme... Bogorodica je usred hrama klekla, dugo se molila livajući suze niz svoje »bogoliko i prečisto lice«. Onda je pošla k oltaru, ondje se molila za prisutni narod. Zatim je s glave skinula »ko munja sjajno veliko pokrivalo« i onda ga svečano svojim prečistim rukama rasprostrela iznad naroda... ³⁵

Premda sve ovo u ušima zapadnjaka zvuči previše legendarno — čak se ni ruski liturgičari ne služu glede vremena kada je živio Bl. Andrija: da li u X. stoljeću ili u V. — VII!³⁶

³³ To ne mora još značiti da je taj Ivan Monah identičan sa sv. Ivanom iz Damaska. U liturgijskim se knjigama kao pjesnički autori bogoslužja ovoga blagdana navode za stihire: carigradski patrijarsi: sv. Anatolije, sv. German i Sergije, zatim sv. Andrija, arhiepiskop Krete, i Stefan »iz sv. Grada«, a za kanone prepodobni Ivan iz Damaska i sv. Andrija, arhiep. Krete (cf. Ep. VENIAMIN, Čtenija 155).

³⁴ Vjerojatno je čitateljima SB poznato da je na istoku kroz duga stoljeća postojao podvig (= asketska vježba, oblik, zvanje...) »ludih radi Hrista«. Podvižnik obdaren tom harismom pokazivao bi neograničeno pouzdanje u Boga — siromaštvom, dobrotom, jednostavnošću, ljubavlju i nerijetko nekim neobičnim ponašanjem — tako da su ljudi svjetskoga duha vladanje svetaca ove kategorije smatrali ludošću!

³⁵ S. V. BULGAKOV, *Nastol'naja kniga*... 360—362.

³⁶ *Ib.* 364.

— ipak se ni najmanje ne ustručavam ovdje navesti blagdanske stihove.³⁷ Činim to iz dva razloga.³⁸ *Prvo*, da se malo vidi slavenski elemenat u liturgijskoj poeziji bizantskog obreda (intenzivnija afektivnost): blagdan je naime nastao vjerojatno u Rusiji, a imaju ga sve Pravoslavne Crkve slavenskih naroda pa i one koje su ujedinjene s Katoličkom); *drugo*, što nam bogoslužje pokazuje Marijinu sudradnju ne toliko kod Utjelovljenja niti u djelu tzv. »objektivnog otkupljenja«, kako to kažu bogoslovi, nego u primjeni plodova Isusove smrti, tj. u »subjektivnom otkupljenju«. Dok je u dosada navedenim stihovima grčkog podrijetla veći akcenat bio na odnosu Marija i Krist, ovdje je to u odnosu Marija i Crkva, Marija i Božji narod. Za mene je poezija ovog blagdana bila uvijek živa slika srednjovjekovne Rusije, kad je narod — nevoljom pritisnut s vladikama na čelu — išao u Bogorodičina svetišta i vapio da ga Ona zaštiti i primi pod svoj pokrov, kao nekoć carigrađane u Vlahernskoj crkvi...

STROFE NAMJESTO »BLAŽENI«:³⁹

Mjera:—vv/—vv/—v

1. O Bogorodice Djevo,
Živo, neiscrpno vrelo
Pjesnikâ svojih, pjevača,
Pogledaj zbor što se skupi
Majčinih evo do skuta!
Duhom ih jakim utvrdi:
Vijence nek slave božanske
Pomoću zasluže Tvojom!

2. Niknuvši Klasom nebeskim
Ti se tad pokaza svijetu
Njivom što orana nije.
Mistični raduj se stole,
Kruh gdje se smjesti života,
Raduj se, životne Vode
Vrelo nepresušno, Gospo!

³⁷ Prevedene iz crkvenoslavenskog predloška, jer grčkog teksta nemam.

³⁸ Naravno, uz doktrinalnu ogradu, odnosno pretpostavku, o značenju legendarne simoblike, kako sam gore pisao o prazniku Bogorodičina rođenja. — Ni na Zapadu Crkva ne »dogmatizira« privatnih viđenja kada »kanonizira« neke liturgijske svetkovine ili spomendane, što ih takve »objave« potiču, ali im nisu dogmatskim temeljem koji se nalazi u Bibliji. Usp. Paray — Srce Isusovo, Fatima — Srce Marijino. Temelj im je u Bibliji, kao što je to slučaj s praznikom »Pokrova« u Isusovim riječima: »Evo Ti majke!« (Iv 19, 27). — Ne bih ipak znao riješiti problem hysteron — proterona; je li ruski (i slavenski uopće) **Pokrov** izvor seleće teme i na Zapadu (u ikonografiji i u predajama nekih redova, npr. dominikanskoga: Gospa pod svojim plaštem sakriva i zaštićuje narod) ili obratno; ili treća mogućnost, na raznim se mjestima, međusobno sasvim neovisno, javila ista slika (legendarna) objavljene stvarnosti o odnosu Marija — zemaljska Crkva.

³⁹ **Blaženni**: pod tim izrazom razumiju se u prvom redu evanđeoski stihovi o blaženstvima (Mt 5, 3—12), što se kao »treći antifon« pjevaju u božanskoj liturgiji, ali također i crkvene pjesme (»tropari«) koji se poslije pojedinih stihova Blaženstava pjevaju, kada to tipikon na neke praznike propisuje — i ako je moguće, te stihove izvode dva zbora naizmjenice.

3. Djevice mnogih iménâ,
Proroci unaprijed krasno
Oslikat mogoše Tebe.
Zajedno s Anđela društvom
Služe ti sada u raju.
S njima se Bogu daj moli,
Sveti da Pokrova Tvoga
Praznik u zdravlju, veselju
Možemo sada svi slavit.
4. Žarče od sunčanih zraka
Blistav ti omofo⁴⁰ sjaji,
Crkvi — svom puku Ti
svijetliš
Razgoneć tamu nam grijeha
Pohodom majčinskim svojim,
O Bogoròdice Sveta!
Sinu se svome i Bogu
Za nas, Milòstiva moli!
5. Vladike po Bogu mudri
Sada u hramu Tvom stoje,
S narodom dobrim od tëbe
Čekaju milost i vape:
»O Bogoròdice Sveta!
U radost tugu pretvori,
Radost nam rodila jesi:
Onoga naime koji
Grijehe sve otpusti svijetu!«
6. Zemlja sva dare ti nosi,
Carice, Božija majko,
Kneževi, carevi silni
Smjerno se klanjaju Tebi.
Presretnim narod se ćuti
Jerbo ga sviju od zala
Moćno zaštićuješ svojom
Molitvom, Božija majko!
7. Velika Ti da si gora,
Danijel napisa davno:
Pò Tebi djevički dođe
Sotonske Pobjednik varke,
Zemlju On ispuni cijelu
Vjerom spasonosnom svojom.
Njemu se, Božija Majko,
Za nas sve moli što danas
Pokrov Tvoj slavimo silni.
8. Prečista, čuj anđeoski
Pozdrav sad šaljemo Tebi:
Raduj se, prijestole Božji,
Nà kom Jezekijel vidje
Boga pod obličjem ljudskim,
Heruvske nose ga čete.
S njima se Gospodu zà nas
Moli, o Božija Majko,
Nek nam živote On spasi!

TROPAR (glas 4.)

Veselo slavimo danas
Vjerni gle puk, Bogomajko,
Blagoslov primajuć Tvoga
Dolaska med pozemljáre.
Poglede k prečistom liku
Dižemo Tvojem u nadi,
Umilno govoreć jadni:

»Zakrij nas Pokrovom časnim,
Nevolja izbavi sviju!
Moli se svojemu Sinu
Hristu i našem Bogu,
On nek' živote nam spasi!«

⁴⁰ **Omofo** (nastalo od riječi *wmós* = pleća i *phérw* = nosim) jest dio liturgijskog odijela, što ga nose arhijereji, tj. (nad) biskupi iznad drugog ruha. Ukrašen je križevima i svojim oblikom podsjeća na *pallium* zapadnjaka, ali je puno širi. Simbolizira izgublenu ovcu (tip čovječanstva)! na ramenima Spasiteljevim (cf. K. NIKOL'SKIJ, *Posobie*... 61—62). — Kako divan predmet za razmatranje o biskupskom dostojanstvu i dužnostima!

KONDAK (glas 3.)

Djevica ù crkvi danas
Stoji nevidljivo za nas
Moleć' sa Svecima Boga.

Anđeli, vladike neba
Poklon iskazuju smjerni,
Prorok i apostol složno
Zborove blaženih vode.

Nas radi — znaj — Bogoròdna
Predvječnom moli se Bogu!

SVJETILEN⁴¹

O Bogoròdice Djevo,
Presveta Gospođo naša,
Čudesni omofor prostri
Nàd jadnom dječicom svojom!

Narod svoj štiti i brani
Òd svakog zla tijela, duše,
Kako te Andrija divni
Vlahernskoj vidje u crkvi
Za čovječanstvo da moliš.

Gospo, i odsad nam šalji
Velju i silnu ti milost!

(Nastavit će se)

⁴¹ Svjetilen (phwtagwgikón): tako se zovu pjesme, što se pjevaju na jutrenju poslije kanona, zato što se u njima govori o prosvjetljenju duše odozgo, a i zato, što se pjevaju prije rasvjetljenja dana, što ga kod jutrenja navješćuje »ekfoneza« (»vozglas« — usklik): »Slava Tebjé pokazávšemu nam svjet!« (»Slava Tebi koji nam pokaza svjetlo!«).